

Mičurin

Vladimír Macura

Šťastný věk (Symboly, emblémy, mýty 1948–1989). Praha: Pražská imaginace, 1992. S. 23–27.

Kult sadaře Ivana Vladimiroviče Mičurina se ze Sovětského svazu rozšířil i do nově utvořených „lidových demokracií“ a velice rychle tu zdomácněl. I u nás se tak podílel na budování euforické vize Československa jako rozkvetlého sadu („Má země v sadech celá růžová je“, K. Šiktanc¹ – „Sme rozkvitnutým vonným sadom...“, C. Štítnický²), dokonce i oslava socialistické průmyslové velkovýroby se ochotně podrobovala této stylizaci („Závodny naše, rozkvitnuté sady“, M. Lajčiak – „Budeš bez bolesti sklízeti uhlí jak sadař“, V. Nezval³).

Vliv mičurinského mýtu byl u nás natolik silný, že se ještě v letech osmdesátých, za normalizační éry mohl zrodit pokus ho alespoň v obrysu oživit. Stalo se tak v románu Jana Kozáka Adam a Eva (1982), jehož hrdina i příběh uchovává všechny důležité rysy mičurinské legendy. Odkaz k ruskému sadaři je tu explicitní, hrdina je přímo přezdíván jeho jménem, ostatně i sám fakt, že je příběh románu prohlášen autorem za stylizovaný příběh sadaře A. Koňase z Roudnice, tedy skutečného ovocnáře, posiluje v textu prózy silný hagiografický moment, který je nutnou složkou mýtu mičurinského. V centru děje stojí – když se odloupne jeho erotický obal – hrdinovo úsilí o vybudování broskvového sadu „na pusté stráni, zarostlé křovinami a bodláčím“, navíc dokonce na „severním svahu“ kdesi v Polabí. Pro tento sen je hrdina „všemi okřikován a považován za blázna“,⁴ ale sám jej přijímá jako výzvu, jako celoživotní úděl, jako možnost „uskutečnit zázrak“. Kozák tu rozehrává přehledně jednoduchou ikonografii sadařství (stromy, země, štěpařský vosk, včely, jablko), ve které klade důraz jak na tradiční návaznost na biblické téma Edenu (i milostný rámec sadařského příběhu, z hlediska mičurinského syžetu ovšem cizorodý, tomu – jak nasvědčuje volba jmen ústředních protagonistů: Adam a Eva – napomáhá), tak i na okruh národních emblémů v klasické podobě obrozenské. Příběh je autorem umístěn do příznakové krajiny národního mýtu – k úpatí Řípu, je vztažen až k mytickému počátku příchodu praotce Čecha, a také ve svých sadařských emblémech nacionalizován (včely a lípa jako symbol češství a slovanství). Samozřejmě – celé to usilovné nacionální rámcování již jen zastírá rozbití velkorysého rámce mičurinské legendy: ta u Kozáka jen přežívá v jednotlivých motivech, poklesá v intimní, osobní příběh přísně lokalizovaný do individuálního osudu a do uzavřeného regionu.

Na první pohled se tu vnějškově ještě většina detailů shoduje s klasickým textem po válce mičurinský mýtus upevňujícím – hrou Oleksandra Dovženka Život v květu (1949). V ní podobně nacházíme mičurinské téma výsadby broskví na severu, Mičurinovy snahy jsou i tam ob-

klopeny nepochopením, také role Kozákova stranického tajemníka Šitaře je u Dovženka obsazena představiteli nové revoluční moci a konečně i historickou postavou Kalinina. Na tomto pozadí je docela čitelné, že také Adamovo osvojení Evina syna z prvního manželství, Tomka, je vlastně konvenčním „lysenkovskomičurinským“ sporem s „mendelisty-morganisty“, ve kterém se dává přednost kvalitám získaným šlechtěním před „mechanickou“, „buržoazní dědičností a genetickou závislostí na rodičích, „mentorů“ před „otcem“: „Nepočal jsem ho sice, to je pravda, ale je to můj syn. Postavou ani tváří se mi nijak nepodobá. Nepoznávám na něm svoje pohyby a gesta, ale některé vlastnosti a myšlenky ano. Spolu s Evou, která ho porodila, jsem do něj - bohužel až později – vdechoval duši. Rouboval jsem ji, ošetřoval, a proto je Evin a můj.“⁵

Ale to vše zakládá jen jednotlivé paralely motivů. Podstata mičurinského mýtu byla v jeho univerzalitě, a ta se již v půli let osmdesátých obnovit nedala.

Mýtus Mičurina těsně souvisel s univerzální socialistickou emblematickou ráje. Ráj tradičně nacházel svůj analogon v „zahradě“, „sadu“ (LICHÁČEV 1982) a také sebeprojekce světa socialismu do podoby ráje přímo vyžadovala konkretizaci v metaforice sadařské. Sémiotika mičurinského sadu vypovídala o neomezených možnostech člověka, o nedokonalosti syrové přírody a nutnosti ji od základu změnit podle lidské vůle. Mičurinské vidění přírody rozhodně není romanticky okouzlené – naopak je nasyceno nespokojeností a touhou po nápravě („Nesprávná je... příroda. Všechno si roste nějak šejdrem: nesprávně jaksi roste“⁶), příroda je tu vnímána vlastně jako neuskutečněný sad, tedy jako projev lidské netečnosti a nedostatečné píce („Politováníhodný je ten svět. Jak nenávidím ubohost a duševní lenost. Olše, osika, smrk a vrba – ať se podívám, kam se podívám, nic není, jak má být, nic není lidské...“⁷).

Autentická příroda znamená jednoduše v této perspektivě pouze nepřítomnost sadu, popření či přímo urážku ráje. Jako by se tu současně ozýval (a v pozdější mičurinské hagiografii je pak také skutečně připomínán⁸) Turgeněvův výrok z románu Otcové a děti „Příroda není chrám, nýbrž dílna“, jenž naznačoval, že přírodu je možno akceptovat jen v té míře, v jaké se poddává lidskému využití, v jaké se stává „dílnou“ pro naplnění lidských záměrů.

Mičurinský sad se proto již z principu neuzavírá sám do sebe, jeho hranice není fyzickou hranicí Mičurinovy pokusné hybridizační stanice v Kozlově, není ohraničen od nekultivované přírody jako oáza kultivace a řádu. Otevírá se vně, je pevností, odkud je proti syrové přírodě veden útok, mičurinský sad se usiluje rozšířit na celé Rusko, na celý Sovětský svaz, zmocnit se „neutrální“ krajiny a přeměnit ji v prostor uměle člověkem organizovaný

¹ Karel Šiktanc, Tobě, živote!, Verše, Praha, Práce 1951, s. 43.

² Ctibor Štítnický, Jamná píeseň družstevníka, Praha, Pravda 1950, s. 50.

³ Milan Lajčiak, Súdružka moja zem, in: Verše, Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatury 1953, s. 44. Vítězslav Nezval, Křídla, Básně z let 1949 – 1952, Praha] Československý spisovatel 1952, s. 23.

⁴ Jan Kozák, Adam a Eva, Praha, Československý spisovatel 1982, s. 12.

⁵ Tamtéž, s. 231 – 232.

⁶ Aleksandr (=Oleksandr) Dovženko, Žizn' v cvetu, Moskva, Iskustvo 1949, s. 6.

⁷ Tamtéž, s. 39.

⁸ A. J. Molodčikov, Člověk mění přírodu, Praha, Život a práce 1950, s. 94.

v souladu s jeho potřebami – v “dílnu“. Jakkoli se zdůrazňuje příznak výlučnosti Mičurina a jeho projektu, vyvrcholením mičurinského mýtu je především přeměna socialistického světa v sad výchovou „Mičurinů“ dalších a dalších („Každý národ má už svého Mičurina“⁹), zrodem miliónů Mičurinových žáků. Agrese mičurinského sadu zmocňujícího se krajiny v gigantických projektech kombinací polí a sadů, vytvářením tzv. lesosadů apod. se stala dvojníkem obdobných mamutích projektů technických, jako byla Kujbyševská hydroelektrárna, Cimljanská hydroelektrárna, Volžskodonský průplav atd., které stejně radikálně zasahovaly do okolní přírody. V obou případech tu byla příroda jednoznačně protivníkem, nikoliv partnerem – bylo třeba ji výslovně „porazit“: „Oči dědy Matvěje jen zářily: „Ve válce jsme zvítězili nad fašismem a teď zvítězíme nad přírodou.“¹⁰)

Mičurinská zahrada jednoznačně nabízela ideál, ale současně jej představovala jako jedinou možnou lidskou skutečnost. Ztělesňovala v sobě a konkretizovala rajskou podobu socialismu a zvláště Sovětského svazu jako země dosaženého štěstí, země rozkvétající od jihu až za polární kruh („Rozkvétají sady za polárním kruhem“¹¹) a současně tuto vizi představovala jako jedinou pravou a autentickou, jedinou typickou. Neshoda skutečnosti s touto vizí byla vnímána jako anomálie. V tomto smyslu mohl být mičurinský sad – a také byl – analogií rozmanitých společenských aktivit, které všechny mířily k postulování ideálu a k jeho současné interpretaci jako jediné pravé reality. Snadno mohl proto Alexandr Fadějev použít odkazu k mičurinskému sadu i jako nástroj k osvětlení základního ideologického konceptu oficiálního dobového umění, socialistického realismu: „Jablko pěstované v zahradě, zvláště v zahradě mičurinovské, je jablko, jaké je, a zároveň takové, jaké má být. Toto jablko více vyjadřuje podstatu jablka vůbec, než ji vyjadřuje planý plod. Stejně je tomu se socialistickým realismem.“¹²

Mičurinské jablko „jaké má být“ osvětlovalo prostě pravou podobu socialistického světa jako takového – v detailech i v celku. V tomto smyslu byl mičurinský sad mnohem více konstruktem ideologickým než odborným sadařským projektem. Také v speciálně zaměřené literatuře ustupují informace o vlastní mičurinské ovocnářské technologii hodnotám ideologickým, Mičurinovy hybridizační pokusy kladou v tomto nazírání základy „pokrokové sovětské vědy“, zahajují jediný správný „mičurinsko-lysenkovský směr v biologu“ a jsou zápasem s “mendelismem-morganismem“ (přitom ovšem i “otázka příslušnosti k mendelismu-morganismu jako k teorii, která u nás byla oficiálně zavržena, je zároveň otázkou politickou a ideologickou“¹³ znamená přímé odmítnutí režimu a tedy *de facto* zradu). Tím spíše se soustřeďovaly k ideologické hodnotě mičurinského sadu texty neobdobné: ty zdůrazňovaly, že sama existence sadu je znakem

péče, kterou věnuje bolševická vláda rozvoji země, sad podle nich „autenticky“ vypovídal o pravé podstatě socialismu, o jeho schopnosti uskutečňovat zázraky. Vypovídal i o osobních kvalitách a moudrosti Lenina a Stalina, kteří v mičurinské hagiografii vystupovali jako ochránci sadu apod.

Je třeba zdůraznit, že Mičurinův sad zapadá do dobových ideologických souvislostí také (ba právě) svým zdůrazněním tématu přetváření přírody („Práci ve své zahradě vytvořil Mičurín úplně novou vědu – vědu přetvoření přírody“¹⁴), díky kterému se stalo sadařství v éře socialismu vhodnou alegorií tvůrčích sil nového člověka. Přetváření přírody bylo ostatně i u nás oblíbeným heslem a v padesátých letech patřilo k frekventovaným tématům publicistiky i literatury („My přinutíme zemi, aby všechno dala, co může dát!... To horské pásmo takto postavíme... Na zítra něco deště pustíme...“, M. Červenka – „Tady, horo, stůj! / A tady nízko svoje čelo spouštěj!“, J. Taufer¹⁵). Tento motiv patřil do mnohem širšího rejstříku totálního a všestranného přetváření skutečnosti („My předěláme život na zemi“, K. Šiktanc¹⁶), jenž se týkal jak vztahu k tradici, tak i vztahu k jednotlivým lidem, kteří vlastně všichni byli stále ještě pamětníky nedávné minulosti, a tedy nepřipraveni dostatečně k novým etickým požadavkům, jež kladl život ve vysněné nové epoše.

Tento obecný topos „přetváření“ byl realizován v různých obrazných klíčovích. Často čerpal z tematického okruhu orby („zástupy mladých mužů a žen, / aby tak jako ty minulost přeoral“, J. Pilař – Traktory, traktory, / slavně rozbily jste / zastaralé názory, / zastaralý systém!“¹⁷), P. Kohout¹⁷). Obdobně často pak vycházel z tematického okruhu zpracování oceli, ať již to byla tavba („My však i z železa odpadků pohozených / umíme znovu dělat ocel výbornou“, S. Neumann¹⁸), kalení nebo kování („Kladivom bojov mení člověka“, M. Lajčiak – „lidi přetvářel jak kovář ocel žhavou“, S. Neumann¹⁹).

Šlechtitelství a sadařství představovalo z toho hlediska jen další tematický okruh, k němuž se topos přetváření vázal. Každý z těchto okruhů nabízel samozřejmě jiné dílčí možnosti, dovoloval podtrhnout jiné momenty toposu. Metaforika orby podtrhávala spíše přirozenou stránku změn (to, co se vyčerpalo, muselo být změnou uvedeno do nového stavu plodnosti), metaforika zpracovávání oceli zřetelně posouvala do popředí motiv síly, ba násilí, které uskutečnění změn vyžadovalo. Tematický okruh šlechtitelství a sadařství však vyhovoval prostoru utopie modelované podle tradiční rajské zahrady nejlépe. Nabízel přetváření, které bylo současně zušlechťováním, výchovou,

⁹ Aleksandr Dovženko, c. d., s. 79.

¹⁰ Alena Bernášková, Vítězství nejkrásnější, Květy 2, 1952, I, s. 5.

¹¹ Josef Rybák, Ta doba je v nás, Květy 2, 1952, 51, s. 3.

¹² Jean Varloot, Živý Balzac, Var 3, 1950 – 1951, 4 – 5, s. 135.

¹³ Za další rozvoj zemědělské vědy, První výroční valné shromáždění Československé akademie zemědělských věd, Praha, Státní zemědělské nakladatelství 1954, s. 41 – 42.

¹⁴ Vjačeslav Lebeděv, Povídky o Mičurinovi, Praha, Státní nakladatelství dětské knihy 1951, s. 8.

¹⁵ Miroslav Červenka, Po stopách zítřka, Praha, Mladá fronta 1953, s. 52, 63. Jiří Taufer, Cesta do SSSR, in: Básnický almanach (ed. Vilém Závada), Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1953, s. 55.

¹⁶ Karel Šiktanc, Tobě, živote!, c. d., s. 37

¹⁷ Jan Pilař, Radost na zemi, Praha, Československý spisovatel 1950, s. 42. Pavel Kohout, Verše a písně, in: Tři knihy veršů, Praha, Mladá fronta 1955, s. 42.

¹⁸ Stanislav Neumann, Píseň o lásce a nenávisti, Praha, Mladá fronta 1952, s. 23.

¹⁹ Milan Lajčiak, Súdružka moja zem, in: Verše, c. d., s. 29. Stanislav Neumann, Píseň o Stalinu, Praha, Mladá fronta 1950, s. 14.

objevováním cenného v zdánlivě bezcenném, omlazováním starého. Vnucování „žádoucí“ vůle přírodě, životním formám, člověku tu nabývalo vnější podoby laskavé péče, starostlivosti, dlouholetého trpělivého zájmu: „Když poušť měníme na pšeničné lány, / dáváme horám pestře květovaný / z úrodných stromů šat“, M. Bureš²⁰).

Sám Mičurin se tak dostával na stejnou úroveň jako ostatní „přetvářitelé“ skutečnosti, kteří jí vnucovali svou vůli a formovali ji do tvaru, který měl být z principu pro ni typický a jediný autentický. Stanul po boku vůdců Říjnové revoluce, a tak obdobně jako životopisy jiných revolucionářů, vůdců nebo hrdinů revoluce a války se také Mičurinova biografie musela podrobovat zákonům žánru hagiografického, jakéhosi novodobého „života světce“. Potlačovaly se v ní motivy Mičurinova šlechtického původu, motiv vlastnického vztahu k pokusnému sadu a naopak do popředí se dostával motiv odporu k carismu a oddanosti revoluci, láska k Leninovi a Stalinovi, motiv důvěrného vztahu ke Kalininovi (daný v reálu oficiální návštěvou Kalinina v Kozlově), láska k prostému lidu a nenávisť k statkářům, vlastenectví a s ním spojené hrdé odmítání lákavých nabídek ze strany cizinců – „Američanů“ („Cizince jako obvykle odmítal. Neprodával jim rouby ze svých kouzelných růží, ale svým ruským lidem dovoloval, aby si brali růže na rozmnožení²¹). Spolu s vyvolenými postavami revolucionářů a vůdců Mičurin také pronikal do postupně utvářeného socialistického panteonu. Ne náhodou byl mezi těmi, kteří se dočkali v Sovětském svazu svérázného zvěčnění: jejich jménem byla pojmenována zeměpisná lokalita. Byl to postup běžný u zeměpisných objevů a v daném případě tak svým způsobem sugeroval, že pod povrchem starého známého Ruska je objeována zbrusu nová pevnina. Vedle Stalingradu, Leningradu, Kalmningradu, Frunze, Ordžonikidze atd. vzniklo takto přejmenováním Kozlova v roce 1932 (a tedy ještě za Mičurinova života) „nové město“ Mičurinsk.

I Mičurin získával atributy vůdce (jako učitel a vůdce miliónů mičurinců), byl označován za revolucionáře vědy a přírody, a naopak vůdcové sociální revoluce zase ochotně přejímali původně do rejstříku mičurinského mýtu příslušející atributy sadaře, vlídného ošetřovatele štěpů. Tyto prvky se staly běžnou součástí dobových charakteristik Stalina v SSSR i u nás („Vy šel jste vydobýt / zahradu chýším. – Dnes už rozvíjí se a z vašich sazenic už sklízí i můj lid / šťavnaté ovoce na obtěžkané míse“, V. Daněk²²), u nás pak navíc samozřejmě ještě Gottwalda („on sadař lepších časů“, J. Pilař²³).

Důležitá je ještě jedna věc, pro kterou se mičurinská zahrada stávala tak snadno modelem socialistické šťastné epochy. Socialistická éra se zdála být v logice dobového chápání dovršením, ale tím také zákonitě i uzavřením dějin – vznikem šťastného světa socialismu ztrácel jakýkoliv společenský vývoj smysl: sad přestože byl popřením domněle chaotické a nedokonalé přírody, nabízel

v dokonalé, ideální verzi přece jen nehistorické, přírodní schéma času. Místo „dialektického pohybu“ cestou rozporů k novým, ještě neznámým vývojovým stádiím poskytoval spíše pravidelnou a útěšnou pulsaci klíčení, růstu, zrání, sklizně a nové setby.

**Univerzita Karlova v Praze – Filozofická fakulta
Katedra české literatury a literární vědy**

nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1

tel: 221 619 232

fax: 221 619 233

kontaktní e-mail: ceslit@ff.cuni.cz

website: http://cl.ff.cuni.cz

textová edice: [LuB]

Veškeré poznámky, připomínky, námítky, dotazy či vynechávký v textu hlaste na e-mail grant_kcl@centrum.cz.

²⁰ Miloslav Bureš, Z cyklu Všechno mi připomíná píseň, in: Básnický almanach, c. d., s. 74.

²¹ Vjačeslav Lebeděv, c. d., s. 28.

²² Václav Daněk, Soudruhu Staline!, in: sb. Žijí v nás, Sborník básní a skladeb lidových autorů a skladatelů k úmrtí J. V. Stalina a Klementa Gottwalda, Praha, Orbis 1954, s.43.

²³ Jan Pilař, Hvězda života, Verše z let 1950 – 1953, Praha, Československý spisovatel 1953, s. 112.